

Κωνσταντίνος Τσάτσος

«Παιδί μου! Δεν θα σου μιλήσω ούτε για την πίστη προς την Ελλάδα, ούτε για την τιμημένη στολή που αξιώθηκες να φορέσεις. Αυτά τα θεωρώ δεδομένα. Πιστεύεις στην Ελλάδα και στην απόλυτη αξία της ύπαρξής της. Αλλιώς δεν θα διάλεγες ως επάγγελμα να γίνεις ο φύλακας της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητάς της. Θα σου μιλήσω για πράγματα που δεν είναι τόσο αυτονόητα και που όμως είναι απαραίτητο να σου γίνουν βίωμα.

Η πρώτη αρετή των φυλάκων, κατά τον Πλάτωνα, είναι η ανδρεία. Άλλοτε ο ανδρείος, όταν ήταν καλός σκοπευτής και καλός ξιφομάχος, ήταν ένας καλός στρατιώτης. Έπρεπε επιπλέον αυτός ο καλός στρατιώτης να ενταχτεί μέσα σ' ένα σύνολο κοινής δράσης και γι' αυτό έπρεπε να πειθαρχεί στις διαταγές των ανωτέρων του. Λίγο πολύ με αυτά τα προσόντα, ανέβαινε κανείς τα σκαλιά της στρατιωτικής ιεραρχίας. Όσο όμως ανέβαινε ψηλότερα, τόσο, κοντά σε αυτά τα πάντα απαραίτητα προσόντα, αύξανε ο ρόλος της σκέψης, του σχεδόν μαθηματικού υπολογισμού σε τρόπον ώστε τα πειθαρχημένα σύνολα των ανδρείων πολεμιστών να κινούνται με απόλυτη ακρίβεια. Τότε η συνδυασμένη και πειθαρχημένη ανδρεία των πολλών, γίνεται πιο αποτελεσματική και υπηρετεί γενικούς στόχους. Αυτά όλα είναι παλιοί κοινοί τόποι. Σου τα λέω όμως για να προσθέσω κάτι πιο καινούργιο. Το στοιχείο της σκέψης, του υπολογισμού, δεν είναι χάρισμα μόνο του ηγέτη. Είναι απαραίτητο και σε κατώτερα κλιμάκια. Τώρα, περισσότερο παρά άλλοτε, ένα στράτευμα αποτελείται από μια ιεραρχία ηγητόρων. Τώρα οι πρωτοβουλίες αρχίζουν από πολύ χαμηλά, χωρίς βέβαια να διασπάται η ιεραρχική κλίμακα. Οι πρωτοβουλίες αυτές και άλλοτε βέβαια υπήρχανε. Μα αρκούσε γι' αυτές η φυσική ευφυΐα, η ταχύτητα στην αντίληψη των γύρω δεδομένων. Τώρα οι πρωτοβουλίες αυτές από απλή τέχνη και εμπειρία, μεταβλήθηκαν σε επιστήμη. Τα μέσα του πολέμου είναι πολύπλοκοι μηχανισμοί και για τον κατάλληλο χειρισμό τους χρειάζεται όχι απλή πείρα, αλλά επιστημονική γνώση. Σήμερα ο καλός αξιωματικός πρέπει να είναι και ένας δόκιμος επιστήμων, ένας επιστήμων υψηλής στάθμης, άξιος μάλιστα να παρακολουθεί και να χρησιμοποιεί όλες τις νέες εφευρέσεις που σχετίζονται με τα οιαδήποτε μέσα του πολέμου.

Με άλλα λόγια ο αξιωματικός της εποχής μας, κοντά σε όλες τις άλλες από αιώνες

καθιερωμένες ηθικές αρετές, πρέπει να είναι ειδικευμένος σε αρκετούς τεχνικούς κλάδους. Για να μην πω ότι στα ανώτερα κλιμάκια ο αξιωματικός πρέπει να είναι ικανός να χειρίζεται και θέματα που ανήκουν στους κλάδους των οικονομικών και κοινωνικών επιστημών. Όπως στη βιομηχανία η τεχνική πρόοδος οδήγησε στη μείωση των εργατικών χειρών και στην αύξηση των εγκεφάλων, έτσι και στο χώρο της στρατιωτικής ζωής η δύναμη δεν μετριέται τόσο από το πλήθος των μαχητών, όσο από την επιστημονική του στάθμη, από την ικανότητά τους να χειρίζονται τα πολύπλοκα και ευαίσθητα τεχνικά μέσα του σύγχρονου πολέμου. Αυτό το αναμφισβήτητο φαινόμενο επιτρέπει στους ολιγάριθμους λαούς, εφ' όσον αποκτήσουν νέα τεχνικά όπλα και συγχρόνως την ικανότητα να τα χρησιμοποιούν επιτυχώς, να μην ανησυχούν διότι υστερούν σε αριθμό. Η ποσότητα αντικαθίσταται και στο χώρο του πολέμου από την ποιότητα, η ωμή ύλη από τη δουλεμένη επιστημονικά ύλη.

Αλλά καθώς σου τα εκθέτω αυτά, δεν θα ήθελα να πάθεις ό,τι δυστυχώς παθαίνουν οι περισσότεροι άνθρωποι του αιώνας μας. Δεν θα ήθελα να θαμβωθείς από τη μηχανή. Απάνω από τη μηχανή υπάρχει πάντα το πρώτο κορυφαίο και ακατάλυτο στοιχείο, ο νους και η ευψυχία του ανθρώπου, ο νους και η ευψυχία του ηγέτη. Αυτός που κινεί, που σταματά, που τοποθετεί τη μηχανή. Και όχι τη μια ή την άλλη μηχανή, αλλά το συνδυασμό όλων των τεχνικών μέσων προς τον εκάστοτε ορθότερο στόχο. Αυτός είναι η πρώτη κινούσα δύναμη που έχει την ευθύνη για κάθε έργο ως σύνολο, και λέει το τελικό ναι ή το τελικό όχι, και που έτσι θέτει σε κίνηση όλον τον πολεμικό μηχανισμό, σταθμίζοντας μιαν απειρία παραγόντων.

Σε αυτή την κορυφή προ παντός, αλλά και στα ανώτερα γενικώς κλιμάκια, ο αξιωματικός πρέπει να κατέχει το δώρο της εποπτείας όλου του οριζοντος, προς όλες τις κατευθύνσεις όπου η πράξη του μπορεί να έχει επιπτώσεις. Εκεί πια δεν αρκεί η ανδρεία, δεν αρκεί ούτε η επιστήμη, χρειάζεται η σοφία, ο συνδυασμός της σωφροσύνης με την τόλμη και ικανότητα της άμεσης επαφής με την πραγματικότητα. Δεν αρκεί ούτε η σκέψη. Χρειάζεται και η φαντασία. Χρειάζεται ο σφαιρικά αναπτυγμένος άνθρωπος.

Όταν διάλεξες το επάγγελμα του αξιωματικού, διάλεξες ένα αυστηρότατο επιστημονικό κλάδο. Πρέπει να θεωρείς τον εαυτόν σου επιστήμονα όσο ο γιατρός, ο αρχιτέκτων, ο πολιτικός μηχανικός. Και όσο προχωρούν οι επιστημονικές ανακαλύψεις, τόσο θα σε περισφίγγει η επιστήμη. Και αυτή απαιτεί συνεχή μελέτη, ανανέωση σπουδών, μετεκπαιδεύσεις αυστηρότατης μορφής. Όσο πιο πολύ προοδεύει η επιστήμη και όσο πιο ψηλά ανεβαίνεις στην κλίμακα της στρατιωτικής ιεραρχίας, τόσο πιο πολύ θα πρέπει να μελετάς. Και όταν πλησίασης στην κορυφή, τότε θα χρειαστεί να εποπτεύεις πέρα από τους ειδικούς επιστημονικούς κλάδους, ένα ευρύτερο πνευματικό χώρο.

Ο ηγέτης δεν ηγείται μηχανών, ηγείται ανθρώπων. Και γι' αυτό πρέπει να γνωρίσεις τον άνθρωπο, τα είδη των ανθρώπων, του καθενός το κοινωνικό και οικογενειακό υπόβαθρο, την ψυχική του σύσταση, τις επιθυμίες και τις ανάγκες του. Η ανθρωπιά είναι μια αρετή, αλλά και μια σοφία και μόνο με αυτήν μπορεί να πλησίασης τον άλλον άνθρωπο, να ανταποκριθείς στις υλικές του απαιτήσεις με δικαιοσύνη και στις ψυχικές του τάσεις. Το ανθρώπινο υλικό που εσύ θα εκπαιδεύσεις έχει κιόλας γνωρίσει ποικίλες επιδράσεις πριν καταταγεί στο στρατό, πολύ συχνά όχι ευεργετικές. Μέσα στο ευρύ πλαίσιο της στρατιωτικής εκπαίδευσης, περιλαμβάνεται και η αποστολή της ηθικής αγωγής. Η εντιμότητα στις συναλλαγές, η φιλαλληλία, η ανθρωπιά που αντιτίθεται στη βία, στο μίσος, στο φθόνο. Αυτά όλα πρέπει μέσα στο στρατό από την γύρω του πράξη να τα γνωρίσει και να τα ζήσει ο νέος στρατιώτης. Όσο απλός και αν είναι, πρέπει να καταλάβει τη σημασία που έχει να είναι καθαρές οι σχέσεις του κάθε ανθρώπου προς το συνάνθρωπό του. Και όχι

μόνο προς το συγχωριανό του, αλλά προς όλους όσους ζουν στην ίδια ευρύτερη κοινωνία. Πρέπει να αισθανθεί την Ελλάδα ολόκληρη σαν μian ευρύτατη κοινωνία για το καλό της οποίας έχει χρέος να εργαστεί και να αγωνισθεί.

Οι αδικίες που υπάρχουν δεν πρέπει να τον κάνουν εχθρό της κοινωνίας, αλλά αγωνιστή τίμιο και γενναίο για το δίκαιο. Και προ παντός πρέπει να καταλάβει πως αυτός ο αγώνας δεν γίνεται με τη βία, όπως – όπως, αλλά σύμφωνα με τους νόμους που η ίδια η κοινωνία θεσπίζει, ακριβώς για να μπορεί να γίνεται όλο και πιο δίκαιη και ανθρώπινη. Ο δρόμος προς το δίκαιο είναι ελεύθερος σε μια κοινωνία σαν τη δική μας και σε ένα λαό σαν τον ελληνικό. Έτσι με το παράδειγμα και με το διάλογο θα διδάξεις κοινωνικό και πολιτικό ήθος, γιατί τότε μόνο ο στρατιώτης γίνεται ένας ευσυνειδητός και από την ίδια του τη θέληση γενναίος αγωνιστής.

Η δουλειά του αξιωματικού δεν είναι η χυδαία προπαγάνδα που συχνά γίνεται έξω από το στρατό για να παγίδευση τις ψυχές των νέων. Είναι η τίμια αγωγή προς ελευθερία αυτή που κάνει τον απλό άνθρωπο του βουνού και του νησιού, έναν ελεύθερο πολίτη μιας αληθινής δημοκρατίας.

Αυτοί που προσβλέπουν με καχυποψία σε αυτή την υψηλή ηθοπλαστική αποστολή σου, δεν υπάρχει λόγος να σ' ενοχλούν. Ανάγκασέ τους να δουν και να σου πουν τι γίνεται στις κοινωνίες εκείνες που ιδιαίτερα αυτοί θαυμάζουν και ας σε αφήσουν και εσένα ήσυχο να κάνης το χρέος σου. Με τη μεγάλη μάλιστα υπέρ της δικής σου αποστολής διαφορά, ότι εσύ θα βοηθήσεις στο πλάσιμο ελευθέρων ανθρώπων, ανθρώπων που ελεύθερα σκέπτονται και εκφράζονται και δρουν μέσα στα ευρύτατα πλαίσια ενός δίκαιου νόμου, ενώ αλλού η αγωγή τείνει να κατασκευάσει ρομπότ και ανδράποδα. Η πειθαρχία είναι ένα γνώρισμα της στρατιωτικής ζωής. Να μην πλανηθείς νομίζοντας πως η πειθαρχία συνθλίβει την ελευθερία, το μέγιστο αυτό αγαθό του πολιτισμένου ανθρώπου. Αντίθετα, η πειθαρχία είναι όρος απαραίτητος της ελευθερίας, είτε πρόκειται για την ελευθερία μιας ψυχής είτε μιας ολόκληρης κοινωνίας. Χωρίς την τάξη που η πειθαρχία επιβάλλει, η ατομική ψυχή πελαγοδρομεί και η κοινωνία διαλύεται. Χωρίς τάξη η πράξη του ενός, που πρέπει να είναι ελεύθερη, συνθλίβει ή ματαιώνει την πράξη του άλλου, που επίσης πρέπει να είναι ελεύθερη. Διδάσκοντας την πειθαρχία, ο αξιωματικός διδάσκει το ήθος που εξασφαλίζει την πραγματική ελευθερία.

Έτσι ο στρατός διδάσκει τον πολίτη όχι μόνο στο απλό τεχνικό πεδίο, στη χρήση πάσης φύσεως μηχανών – που και αυτό είναι αξιολογη μόρφωση. Τον διδάσκει και στο ηθικό πεδίο, ώστε να μπορεί να συλλάβει τα κοινωνικά του καθήκοντα, τον ορθό τρόπο ζωής που εξασφαλίζει την ελευθερία και την ανθρωπιά στις ανθρώπινες σχέσεις. Από αυτή την αγωγή μόνη της, ανάγλυφη, πρέπει να ανακύπτει η έννοια της πατρίδας, της ευρύτατης κοινωνίας. Και έτσι με διδαχή ουσιαστική και τίμια, χωρίς τους πολύμεταχειρισμένους κούφιους ρητορισμούς, φωτίζεται στην ψυχή του κάθε Ελληνόπουλου με φως πιο δυνατό, πιο καθαρό, το όραμα της Ελλάδος. Θεμελιώνεται η ανάγκη της ύπαρξής της και το χρέος της προάσπισής της με κάθε ατομική θυσία.

Από τούτα τα λόγια που έγραφα για σένα, παιδί μου, μπορείς να εκτιμήσης πόσο ευρύ είναι το φάσμα της αποστολής σου, πόσο υψηλό, αλλά και πόσο δύσκολο. Μπορείς επίσης να εκτιμήσεις τη θέση που οι Ένοπλες Δυνάμεις δικαιωματικά καταλαμβάνουν μέσα στο σύνολο της ελληνικής οικογενείας. Τη θέση αυτή οφείλεις να την προφύλαξης από κάθε μείωση. Και αποτελεί μείωση όταν πας να την επεκτείνεις σε χώρους που είναι έξω από την αποστολή σου. Γιατί τότε φθείρεσαι και εσύ και το σύνολο. Μη λησμονείς ότι όλα τα λειτουργήματα μέσα στην πολιτεία αντλούν την εξουσία τους από το εθνικό σύνολο, από το

λαό. Ο καθένας οφείλει να πράττει εφ' ω ετάχθη, γιατί τότε μόνο και το σύνολο του έθνους μπορεί να πράττει τα εφ' ος είναι τεταγμένο. Ο μέγας λόγος του αρχαίου φιλοσόφου “Τα εαυτού πράττειν και μη πολυπραγμονείν”, είναι το θεμέλιο κάθε πολιτείας. Πρώτος εσύ πρέπει να δείξεις με κάθε σου πράξη και με κάθε σου λέξη ότι τον σέβεσαι. Με αυτή σου την συμπεριφορά ωφελείς το σύνολο, παραδειγματίζεις τους πολίτες και σφυρηλατείς το βαθύ δεσμό που πρέπει να συνδέει ένοπλο και άοπλο λαό, τον κάθε καλό Έλληνα με τους υπερασπιστές του, τον κάθε ελεύθερο άνθρωπο με εκείνους που πρέπει να είναι, απάνω από όλα, οι υπερασπιστές της ελευθερίας της ελληνικής πατρίδας και κάθε Έλληνας πολίτη.»

Αθήνα, 15 Ιουνίου 1993